

Opleiden tot zelfbewuste leraren

Met ingang van de invoering van competentiegericht onderwijs is reflectie op PABO's nog meer in de aandacht komen te staan dan voorheen. De zevende competentie die studenten zich eigen moeten maken is namelijk 'reflectie en ontwikkeling'. Op het moment dat een student de opleiding met een diploma verlaat, wordt er van hem verwacht dat hij nadenkt over zijn beroepsopvattingen en bekwaamheid en voortdurend bezig is zich verder te ontwikkelen en te professionaliseren (www.lerarenweb.nl).

Reflectie is – naast dat het een doel geworden is - in de eerste plaats natuurlijk nog steeds een prachtig middel om op te leiden tot zelfbewuste leraren. Hoe dat in z'n werk gaat, wordt beschreven in dit artikel.

Wat is reflecteren?

Op de PABO wordt reflecteren gezien als jezelf kritisch spiegelen aan de 'omgeving'. Dit betekent dat studenten leren om heel goed en vooral ook met afstand en kritisch naar hun gedrag te kijken. Daarbij wordt er van hen gevraagd om gebruik te maken van gedrag en de mening van anderen. Met 'de mening van anderen' kan natuurlijk de mening van de begeleider op de stageschool of de mening van een docent worden bedoeld. Dit begrip wordt op de PABO breder gezien, het kan ook de mening zijn die een auteur verwoordt heeft in zijn boek.

Hoe gaat dat?

Globaal doorloopt een student drie fasen bij het reflecteren. De student start met *vooruit te blikken*. Hij stelt vast wat hij wil gaan doen, zijn doelen, welke leeractiviteiten hij wil plannen en met welke argumenten hij dit alles beslist. De student kijkt daarbij vooral kritisch naar zichzelf en wat hij wil. De concrete activiteiten die hij onderneemt zijn het openen van zijn subjectief concept – dit betekent vaststellen wat hij al weet over en wat zijn ideaalbeeld is omtrent het gekozen onderwerp – afvragen wie hij is, vaststellen wat hij wil en het maken van een plan. Dit alles heet 'reflectie vooraf'.

Hierna gaat de student aan de slag – de actie. Hij voert zijn plannen uit. Binnen de PABO betekent dit meestal dat de student ook activiteiten met leerlingen uit gaat voeren.

De derde fase is 'reflectie achteraf'. Na de actie volgt er een moment van *terugblikken*, de student wordt zich bewust van wat hij gedaan heeft. De student *analyseert* ook de actie zodat hij inzicht krijgt in de stappen die hij heeft gezet. De reflectie vindt plaats aan de hand van een viertal vragen:

1. Wat wilde ik?
2. Wat deed ik?
3. Wat dacht ik?
4. Wat voelde ik?

Deze zelfde vragen stelt de student zich ook voor de ander in de situatie waar hij op reflecteert. Vaak is de ander een leerling of is het een groep leerlingen. Wat wilde de ander (leerling)? Wat deed de ander? Etc. Zodoende ontstaat er een zo'n compleet mogelijk beeld van de situatie die zich heeft voorgedaan en het handelen daarin van de student.

In de derde fase vindt ook een afsluitende actie plaats die *vooruitzien* wordt genoemd. De student bedenkt dan alternatieven voor wat hij heeft gedaan.

Verbinding met reflectie

Reflectie is een bijzonder menselijk vermogen, die staat of valt met de verbinding die men ermee heeft. Bij studenten die te kennen geven "niet zoveel te hebben met reflectie", is de kans klein dat zij zich de competentie echt eigen gaan maken. Het is wenselijk dat studenten het belang van reflecteren voor hun persoonlijke en professionele groei herkennen en erkennen. Het totale leven, met bijbehorende geschiedenis en het leven van anderen kan een heel krachtig en inspirerend startpunt zijn om te komen tot nieuwe en diepe inzichten voor het handelen in de praktijk (Janssens, 2008).

Ik heb als docent ervaren dat het vaak even duurt voordat het studenten lukt om werkelijk op henzelf en hun gedrag te reflecteren. In het begin lees je in schriftelijke reflecties hele uitweidingen over wat er zich allemaal buiten de student zelf heeft afgespeeld. Dit heeft nauwelijks waarde, omdat mensen slechts alleen directe invloed hebben op henzelf en hun gedrag. Door het eigen gedrag te veranderen, kan wel de omgeving worden beïnvloed. Wanneer studenten dit inzicht eenmaal hebben, komt hun ontwikkeling vaak in een versnelling; de deur tot een zelfbewuste leraar is geopend.

Anne van Hees

Docent Fontys PABO Eindhoven en redacteur Egoscoop
juni 2009

Bronnen:

Fontys PABO Eindhoven. *Stageboek – Begeleidingsinstrument werkpleklers*. Eindhoven
Janssens, M. (2008). *De kunst van reflectie*. Baarn: HB uitgevers.